G. IVĂNESCU, UN PORTRET *IN AETERNUM*

EUGEN MUNTEANU*

Despre G. Ivănescu nu pot vorbi decât la modul subiectiv, emoțional, părtinitor şi personal. Pe aceia dintre cititorii acestor rânduri cărora această formulă de evocare le displace îi rog să nu mai citească în continuare. Îl consider pe Ivănescu unul dintre magiştrii mei, alături de marele său contemporan şi prieten Eugeniu Coşeriu. Întâlnirea cu fiecare dintre ei a determinat în mod decisiv sensul parcursului meu profesional, poate chiar destinul meu în genere. Despre întâlnirile mele cu Eugeniu Coşeriu am scris în câteva rânduri, la relațiile dintre cei doi magiştri ai mei m-am referit cu prilejul unei evocări publice şi al publicării unei scrisori a lui Coşeriu către Ivănescu. Le-am editat, respectiv tradus o parte din operă, am organizat pentru fiecare câte o conferință comemorativă, la împlinirea a 100, respectiv 90 de ani de la naştere, am scris câteva articole despre fiecare, am preluat de la ei elemente de doctrină pe care am încercat să le continui şi să le integrez organic în propria mea concepție lingvistică. De asemenea, am republicat *Problemele fundamentale ale limbii române literare* şi am condus o teză de doctorat având ca studiu monografic viața şi opera lui G. Ivănescu, redactată de tânărul nostru coleg Cătălin Nicolau, lucrare care urmează să apară. Tot împreună cu domnul Cătălin Nicolau am pregătit un amplu volum de articole şi studii importante ale lui Ivănescu, pe care el le-a scris sau le-a tradus în limbi străine şi care urma să apară încă din timpul vieții sale, dar, din rațiuni de istorie contextuală, s-a amânat puțin momentul publicării. Menționez şi modestele servicii de documentare şi pregătire pentru tipar pe care i le-am oferit profesorului Ivănescu la definitivarea sumarului volumului *Studii de istoria limbii române literare*, volum apărut postum, în 1989. Prin urmare, aş putea spune, cu smerenia necesară, că mi-am adus obolul, mi-am făcut cumva datoria filială față de memoria unuia dintre profesorii mei.

De statură medie, mai degrabă scund, cu o constituție foarte firavă, cu un defect vizibil la unul dintre ochi, Ivănescu impunea totuşi un respect aproape

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 59–71

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

magnetic celor din jurul său. Era un maniac al igienei personale şi vestimentare. Îşi compensa fragilitatea fiinţei terestre prin calităţi spirituale superioare: voinţă ieşită din comun, tenacitate în urmărirea scopului suprem al vieţii, care pentru el era ştiinţa şi numai ştiinţa şi mai ales ştiinţa, o memorie ieşită din comun a faptelor de limbă, care îl scutea de întreţinerea unui fişier personal, sistematic şi voluminos, cum era, de exemplu, cazul lui Iorgu Iordan.

Fac aici o paranteză pentru a reaminti faptul că Iorgu Iordan a donat prin testament biblioteca sa Universităţii noastre, iar aceasta se află în fondul „Iordan" de la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu". Am avut, ca să zic aşa, privilegiul să fac parte din comisia alcătuită de decanat[1], la vremea potrivită, în 1986, alături de domnii Adrian Turculeţ şi Ioan Oprea, trimişi fiind la Bucureşti pentru a prelua respectiva donaţie din vila de pe strada Sofia a familiei Iorgu Iordan. Trebuie să spun că am ajuns cam târziu la Bucureşti, până s-au perfectat formalităţile. Ajunşi acolo, am constatat că lipseau multe cărţi din cele ce ar fi trebuit să ne revină, dar ceea ce a rămas este foarte consistent şi poate fi consultat cu folos din fondul „Iordan", la biblioteca menţionată. Tot acolo am găsit şi fişierele cărţilor importante ale lui Iordan. *Dicţionarul de nume proprii*, *Toponimia românească*, toate având un fişier extrem de amplu, cu fişele ordonate frumos în casete, încât mă întreb dacă nu cumva şi noi, cercetătorii ieşeni, n-am învăţat poate de la Iordan – cum şi el o fi învăţat poate din tradiţie – cum se redactează şi se aranjează fişele de atestare lexicografică.

Nu era acesta cazul lui Ivănescu; temperament fugos şi neliniştit, el pare să nu fi avut nevoie de un fişier. Bucăţele de hârtie cu notaţii, idei, consemnări sau citate şi le punea peste tot prin casă, făcea de asemenea diferite notaţii pe tot felul de cărţi, pe coperţi, pe margini, îşi punea prin cărţi şi dosare fişe cu totul şi cu totul fanteziste, de toate felurile, şi triunghiulare şi lungi şi rotunde, cum se nimerea, pe care îşi nota vreo idee. În schimb, avea o memorie foarte bună a faptelor de limbă, precum şi a locurilor unde şi-a notat anumite lucruri sau unde a citit despre ele.

Când a revenit în Iaşi, cărţile sale au fost descărcate din camion şi depuse de muncitori de-a valma, în cele trei camere ale apartamentului de pe Şoseaua Nicolina, pe care i l-au pus la dispoziţie autorităţile ieşene de atunci. Acolo au rămas cărţile respective până când stăpânul lor a murit, pentru că el se învăţase să le consulte *in situ*, cum se spune, acolo unde se aflau, în mormanele respective, şi n-a mai considerat necesar să le mai pună în rafturi şi să le mai dea o nouă organizare. Ivănescu nu avea deci nevoie de vreun fişier sistematic. Avea un simţ al detaliului semnificativ şi o bună intuiţie a esenţialului.

[1] Decan era la vremea respectivă Alexandru Andriescu, care era în acelaşi timp director al Institutului, pe atunci Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor al Universităţii.

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

Între trăsăturile personalității lui G. Ivănescu impresiona entuziasmul cu care trăia actul de cunoaştere şi capacitatea de a se bucura de o descoperire ştiinţifică oarecare, a lui sau a altora; poseda o ideală capacitate de proporţionare a detaliilor, însoţită de o capacitate superioară de construcţie a unei ipoteze, a unei teorii, a unei construcţii ideatice complete. De asemenea, în mod paradoxal aproape, deţinea o uriaşă rezistenţă psihică la efort intelectual, aflată într-o disproporţie vădită cu penuria forţelor fizice şi cu fragilitatea sa permanentă. Era intransigent şi critic faţă de oricine, pentru că era întâi şi întâi autocritic şi intransigent faţă de el însuşi. Dacă s-ar putea vorbi despre o „marcă Ivănescu", intransigenţa ar putea fi, probabil, trăsătura cea mai evidentă. Cel mai frecvent cuvânt cu care îi „gratula" pe cei consideraţi de el impostori – nu prea avea imaginaţie în imprecaţii – era, cred, *imbecil*. Aceasta era invectiva pe care-o folosea frecvent, dar mai ales la adresa celor mari şi puternici! Dacă ne gândim bine, îşi făcuse prin acest fel al său de a fi, frust şi intempestiv, mulţi duşmani, dar duşmani pe care nu-i dorea de fapt, pentru că nu se simţea confortabil să îşi dea seama că este „săpat", că îi sunt obstrucţionate iniţiativele. Dacă era, cum spun, intransigent faţă de cei mari şi puternici, era în schimb îndurător şi foarte generos, până la naivitate, s-ar spune, aproape de „prostie", faţă de cei mici şi slabi. Fiecare dintre cei care au pătruns mai des în universul lui domestic, în apartamentul de la parterul unui bloc de pe Şoseaua Nicolina, poate confirma, de exemplu, naivitatea (voită, aparentă?!) cu care se lăsa tapat de bani de auxiliarii săi casnici, la cumpărăturile zilnice sau la dactilografierea textelor manuscrise. Trebuie spus, în treacăt, că, la bătrâneţe, G. Ivănescu avea un venit consistent, fiindcă era membru corespondent al Academiei, avea o pensie bună, în fine, câştiga îndestulător, cărţile se plăteau pe atunci foarte bine. Din publicarea capodoperei sale, *Istoria limbii române*, se spune, a primit destui bani, aşa încât şi-a cumpărat o sută de exemplare din carte, pentru a le oferi, iar restul, o sumă foarte consistentă, a dăruit-o fiicei sale Irena. Nu ducea deci lipsă, din punctul acesta de vedere.

Provenea din comuna Vutcani, judeţul Vaslui, dintr-o familie de mici funcţionari şi intelectuali de ţară, în care se cultiva simţul valorilor intelectuale, ca în multe alte familii din perioada interbelică, din care au ieşit foarte mulţi dintre intelectualii români ce au făcut onoare culturii româneşti în epocă, mici funcţionari de ţară, ţărani mai înstăriţi, notari sau funcţionari la primărie etc. Provenea dintr-un mediu care arăta un mare respect faţă de creaţia culturală, de vreme ce, după cum se ştie, în cultura contemporană s-au mai remarcat doi Ivăneşti importanţi, poetul Cezar Ivănescu şi istoricul Dumitru Ivănescu. Aceasta era originea eroului meu. Propria sa familie, mică, îndrăznesc să spun, a fost un eşec. A fost căsătorit cu Rodica Ciocan Ivănescu, ea însăşi, ca elevă preferată a lui Iorga, spunea profesorul, o persoană erudită, o polonistă de excepţie, istoric literar şi traducător cu contribuţii notabile. Se pare însă că nu a putut îndura până la sfârşit caracterul excentric al

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

soțului său, de vreme ce au ajuns să se despartă după decenii de conviețuire, ea nedorind să îl urmeze la Iaşi. Nu a vrut sau nu a putut să o facă. La Bucureşti dețineau o casă într-o zonă foarte bună, Cartierul Primăverii... Cred că este acum un moment potrivit să fac publică o informație importantă. În podul casei mele se află un sac de scrisori primite de el, pe care G. Ivănescu mi le-a dăruit cu indicația să le fructific cum voi crede de cuviință. Între acestea, cea mai mare parte, cam 100 de scrisori, sunt de la Rodica Ciocan Ivănescu. Publicarea acestui veritabil roman epistolar ar putea fi un mic eveniment literar, fiindcă arată că, până la urmă, cei doi s-au iubit foarte mult, dar de la o anumită vârstă probabil că nu s-au mai suportat fizic. G. Ivănescu vorbea mult despre profesorii lui, despre prieteni, despre Puşcariu, despre Densusianu, despre oricine, dar despre el însuşi şi familia sa, foarte puțin.

Reamintesc în acest context câteva date despre formația sa şcolară şi despre evoluția profesională. A făcut liceul la Bârlad, iar Facultatea de Litere la Iaşi, continuându-şi apoi studiile la Paris şi Roma. Profesorii cei mai apropiați i-au fost Alexandru Philippide şi Iorgu Iordan, dar şi-a însuşit şi învățăturile lui G. Ibrăileanu. După o perioadă promițătoare ca asistent la Literele ieşene, a fost alungat din învățământ, în contextul epurărilor din anii ’50. A urmat pentru Ivănescu o perioadă pe care eu aş numi-o a exilului interior, când s-a găsit şomer la Bucureşti câțiva ani. A trăit şi el această dramă sau traumă – pentru el a fost o reală traumă – a marginalizării sociale. Lumea nu înțelegea de ce în anii ’80, când majoritatea dintre noi ne eliberasem în forurile noastre interioare de teroarea dictaturii proletariatului, Ivănescu era singurul din lumea noastră care spunea „tovarăş” în continuare, şi pe dedicații, şi în public, atunci când nu mai era deloc la modă să spui „tovarăş”, acest apelativ fiind folosit exclusiv de activiştii de partid sau cu referire la aceştia. Interpretarea pe care o dau acestei mici ciudățenii comportamentale anacronice se bazează pe două elemente: este vorba, mai întâi, de spaima pe care o trăise în anii ’50, în perioada de maximă virulență a represiunii comuniste, spaimă de care, se pare, nu reuşise să se elibereze integral. Avem de a face, pe de altă parte, şi cu o anumită consecvență cu sine. Această perioadă de exil interior putea să ducă la încheierea brutală, înainte de a începe, a unui destin ştiințific de excepție. Nu s-a petrecut aşa cu Ivănescu datorită apariției în viața sa a unor persoane providențiale – profesorul său Iorgu Iordan şi, mai ales, Ilie Murgulescu. Acesta din urmă, vechi activist comunist şi el, ministru al Învățământului şi, deopotrivă, preşedinte al Academiei pentru o lungă perioadă de timp, un om de încredere al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, cel care, am aflat după aceea, a mai „recuperat” pentru regim şi alte personalități, acest „activist luminat” l-a reintrodus în circuit şi pe G. Ivănescu, invitându-l să fie membru corespondent al Academiei RSR. Pentru această uriaşă „mână de ajutor”, Ivănescu i-a rămas recunoscător, dedicându-i lui Ilie Murgulescu cartea sa cea mai importantă, *Istoria limbii române*. Urmează aşadar această recuperare oficială pe care o acceptă cu

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

recunoştinţă, încadrându-se cu râvnă şi cu aplicaţie în iniţiativele constructive la care fusese invitat să participe. La Craiova şi la Timişoara, Ivănescu a trebuit să construiască, aproape *ex nihilo*, nişte catedre de română, cu grupurile de cercetători care trebuiau să le populeze. Filologii de la Timişoara, mai ales, se recunosc drept discipoli ai săi, fiindcă el este, de fapt, cel care a construit acolo ceva, nu cum se spune „a reconstruit", fiindcă la Universitatea de Vest abia atunci se întemeia filologia românească. Ştefan Munteanu, Vasile Ţâra, Vasile Frăţilă, ca să nu-i menţionăm decât pe cei mai vârstnici, persoane din generaţia profesorilor noştri, îi sunt recunoscători pentru faptul că i-a stimulat, i-a ales, i-a îndrumat să devină cercetători ai limbii române.

Întoarcerea la Iaşi s-a petrecut către sfârşitul carierei, la o vârstă care la un Iordan se părea a fi încă foarte activă, şi anume în jur de 60 de ani, în pragul pensionării. Din 1971, G. Ivănescu a fost adus/chemat la Iaşi în special datorită diligenţelor lui Vasile Arvinte, care era deja o persoană influentă în Universitate, şef de catedră şi decan o vreme, apoi prorector. Dar Ivănescu, învăţat care putea ilustra orice materie, orice disciplină filologică, nu a putut primi moduluri care se numeau pe atunci „cursuri fundamentale", pentru că erau deja ocupate de elevii lui, şi atunci a acceptat să predea discipline „orhidee", cum era indo-europenistica sau alte cursuri opţionale. Acestea au fost ultimele ocazii cu care, ca să zicem aşa, l-am apucat şi eu, şi alţi tineri de vârsta mea. La Iaşi s-a bucurat de afecţiunea aproape unanimă şi de sprijinul tuturor elevilor săi. Putem să spunem că aici şi-a găsit în cele din urmă, la bătrâneţe, o familie. Era înconjurat, într-adevăr, cu mare admiraţie, de studenţii lui din prima generaţie, Vasile Arvinte, Liviu Leonte, Ecaterina Teodorescu, Ştefan Giosu, N.A. Ursu, cât şi de cei de după 1971, Dumitru Irimia, Carmen Pamfil, Cristina Florescu, Oana Popârda, Ioan Oprea şi alţi câţiva. Roiau în jurul lui, firească, şi tot felul de personaje ciudate. Ultima lui suită era constituită din patru prieteni, şi aici trec la altă categorie, la alt capitol, cel al prietenilor. Avea deci nişte prieteni „intimi", cu care lua masa, de câteva ori pe săptămână, la Casa Universitarilor, şi cu care conversa zilnic: profesorul Ştefan Cuciureanu, reputat italienist, cunoscut şi foarte simpatizat în mediile academice ieşene pentru fronda nastratinească pe care o practica, apoi Iosif Naghiu, un istoric care îşi făcea veacul la Biblioteca Eminescu, cercetând numai el ştie ce, până la urmă, totuşi, un cercetător cu contribuţii reale, deşi modeste. În fine, anturajul din acei ani ai lui G. Ivănescu îl includea pe Octav Tcaciuc, cunoscut clasicist, mai puţin ilustrat în ştiinţă, dar un foarte bun profesor de liceu, de la care eu însumi am învăţat ceva latină în nişte meditaţii oficiale organizate de facultate, gratuit, pentru candidaţii la admitere. În compania acestora, Ivănescu putea fi văzut aproape zilnic la masă, la Casa Universitarilor. Ceea ce îl diferenţia pe el, pe Ivănescu, de prietenii lui, ca şi de celelalte persoane din peisaj era aspectul fizic. Acest lucru îţi atrăgea atenţia şi mi-am confirmat această impresie consultându-l pe prietenul şi colegul Ioan Oprea, fiindcă, tineri cercetători, ni se întâmpla uneori să ne vedem cu ei acolo. Ivănescu era întotdeauna îmbrăcat

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

în cămaşă albă impecabilă, cu cravată şi costum, pe când ceilalţi erau îmbrăcaţi destul de proletar, ca noi toţi, de altfel, cu cămăşi cu mâneci scurte vara, şi cu ce se mai întâmpla pe acolo în alte anotimpuri. Ivănescu era însă, repet, întotdeauna îmbrăcat în cămaşă albă, atât de obstinat, încât aceasta părea aproape o manie la el. Mai avea de altfel şi alte ticuri, să le spunem, nosofobice. Uneori, de exemplu, nici nu mai dădea mâna cuiva, ci întindea numai un deget, ceea ce părea, cum şi era într-adevăr, foarte ciudat. Această manie nosofobică îl determina să se ferească cu orice chip de orice fel de microbi… Cu toţii ştim bine că a purta zilnic câte o cămaşă albă este aproape un lux, care nu se află la îndemâna oricui. Or, la jumătatea anilor ’80 ai secolului trecut, în epoca celor mai mari privaţiuni din vremea comunistă, Ivănescu îşi permitea acest lucru şi mărturisesc că pentru mine acest detaliu aparent minor era însemnul sau marca unei personalităţi superioare, în ciuda, repet, a fragilităţii corporale evidente.

Ivănescu nu a avut norocul sau şansa unui Iordan, de exemplu, care pe vremuri, chiar după ce împlinise vârsta de 60 de ani, a mai produs lucrări importante. Bolnav şi slăbit, Ivănescu a redactat *Istoria limbii române* în condiţii, se poate spune, eroice. Desigur că au rămas destul de multe imperfecţiuni, cartea aceea avea multe greşeli de tipar, el însuşi era conştient şi nemulţumit de acest fapt. Când dăruia cuiva un exemplar, dura cam o jumătate de oră până făcea corecturile necesare, la pagini al căror număr îl învăţase pe de rost! Între prietenii apropiaţi, în afară de cei pe care i-am menţionat mai înainte, mai trebuie menţionaţi Haralambie Mihăescu şi Eugeniu Coşeriu. Haralambie Mihăescu, el însuşi membru corespondent al Academiei şi o personalitate importantă a culturii româneşti în general şi a filologiei româneşti în special, ar trebui poate şi el să fie recuperat ca reprezentant de seamă al Şcolii filologice ieşene. Autor al unor cărţi fundamentale despre latina balcanică, despre influenţa grecească asupra limbii române, al unor valoroase ediţii din scriitori latini, greci sau bizantini, a fost un mare erudit. Între cei doi prieteni a existat un schimb de scrisori – în custodia mea se află vreo douăzeci şi ceva de scrisori de la Mihăescu către Ivănescu. Este vorba de o corespondenţă aproape exclusiv ştiinţifică şi este emoţionant să vezi cum oamenii de ştiinţă, profesorii noştri de altădată, îşi scriau pe trei-patru pagini, de câte două ori pe săptămână, informaţii încărcate de erudiţie, dar şi cu întrebări de felul: „Ai citit la pagina cutare? Eşti de acord cu ce spune cutare în articolul din revista cutare?” „Dar cartea aceea nu poţi să mi-o procuri?” Avem deci a face cu o corespondenţă savantă, aşa cum ne imaginăm că se făcea pe vremea lui Cicero sau, mai târziu, în Renaştere ori pe vremea lui Leibniz. Iată deci un minunat obicei, o formă de comunicare intelectuală, care a dispărut astăzi, când ne scriem succint prin intermediul internetului, când avem acces imediat şi direct la cele mai multe din cărţile necesare, care ne stau la dispoziţie în format PDF. Corespondenţa savantă între Ivănescu şi Mihăescu reprezintă o mărturie a hărniciei şi a eleganţei ştiinţifice care pe noi, azi, nu ne mai poate caracteriza.

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

Îl mai caracteriza pe Ivănescu cultul magiştrilor. Din Alexandru Philippide, făcuse un veritabil cult, atât în jurul persoanei Philippide, cât şi în jurul învăţatului Philippide. Încerca să-i preia ideile, să le înţeleagă şi să i le ducă la capăt, chiar şi atunci când nu prea aveau şanse să fie continuate, cum este, o spun mulţi, teoria despre baza de articulaţie ca fundament al explicării schimbărilor în limbă. Ivănescu îşi însuşise această teorie şi voia neapărat să o ducă mai departe. De asemenea, în cercul acesta al cunoştinţelor apropiate de personalitatea pe care o evocăm acum trebuie menţionat Petru Caraman. Nu insist nici asupra acestui personaj, fiindcă am publicat deja corespondenţa dintre cei doi în revista „Limba română" de la Chişinău, unde textele pot fi accesate cu uşurinţă on-line[2]. Petru Caraman fusese profesorul lui Ivănescu, dar devenise un mare admirator al tânărului cercetător Ivănescu. Deşi acesta încă nu produsese prea mult, Caraman i se adresa ca unui geniu menit să dea naţiunii opere fundamentale despre istoria limbii române. Am publicat deja acea scrisoare, care este pilduitoare pentru ceea ce înseamnă generozitatea unui profesor autentic faţă de discipolul său, căruia îi scrie fraze precum: „eşti cel mai mare şi cel mai în stare să ne dai o istorie a limbii române şi o vei da şi naţiunea îţi va fi recunoscătoare", lucruri care ar putea părea bombastice, dacă n-ai şti despre ce este vorba şi dacă timpul n-ar fi confirmat intuiţiile bătrânului slavist. Ivănescu însuşi îi era recunoscător profesorului Caraman, purtându-se cu el extrem de respectuos. Am fost odată de faţă la o întâlnire dintre ei, în public. Student de 20 de ani, am fost foarte impresionat de gestul de extremă reverenţă din partea lui Ivănescu. Prilejul a fost sărbătorirea profesorului Ivănescu la împlinirea vârstei de 65 de ani în Sala Senatului. Erau prezenţi acolo rectorul de atunci, prorectorii, decanul, şefi de partid, membri ai senatului, câţiva studenţi. De la prezidiu, observându-l în sală pe Petru Caraman, care era îmbrăcat de vară, potrivit anotimpului, dar foarte modest, cu o cămaşă şi cu pantalonii obişnuiţi, cu pălăria pusă pe masă în faţa sa, Ivănescu a plecat aşadar de la prezidiu, s-a dus direct până la Caraman să îl salute. Nu s-au îmbrăţişat, nu am văzut gesturi de efuziune, l-am auzit doar pe Ivănescu spunând: „Bună ziua, domnule profesor!". Eram student în anul I sau al II-lea, neobişnuit cu asemenea gesturi „din lumea veche", ne-proletare. Nu ştiam prea multe despre cele două personaje, dar mi-am dat seama că ceva important în ordine simbolică se petrece în acel moment.

Cu autorităţile politice şi universitare G. Ivănescu se afla într-o stare de prudentă şi permanentă defensivă. Nu era ceea ce se cheamă un opozant, n-avea nicio veleitate politică, dimpotrivă, a trebuit o viaţă întreagă să lupte împotriva consecinţelor unor etichetări care i se puseseră încă din tinereţe, cum că ar fi avut, de exemplu, simpatii de dreapta. Nu era cazul, deoarece, încă din adolescenţă, Ivănescu n-a avut simpatii decât pentru ştiinţă. Ar fi fost dispus să facă unele

[2] *O prietenie exemplară. Petru Caraman şi Gheorghe Ivănescu în corespondenţă* (I–IV), nr. 1–2, 3–6, 7–8, 9–10 (cf. http://www.limbaromana.md/index.php).

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

concesii, numai să fie lăsat să facă ştiinţă; de aceea, în raport cu autorităţile, cum spuneam, se afla în această stare de defensivă. Era foarte mulţumit, în ultima parte a vieţii, că era nu doar lăsat, ci şi sprijinit să finalizeze şi să publice *Istoria limbii române*, capodopera sa. Apariţia acestei cărţi a fost realmente un eveniment cultural şi ştiinţific, dar şi politic fiindcă, într-adevăr, era o carte impozantă, care acoperea un gol evident şi răspundea unei nevoi culturale majore. Cartea a apărut la editura Junimea din Iaşi, cu eforturi editoriale şi tipografice considerabile, dată fiind complexitatea obiectivă a textului.

Îl mai caracteriza o grijă excesivă, „maternă" s-ar putea spune, faţă de discipoli, mai ales în ultima parte a vieţii sale. Nu ştiu cum s-a comportat în tinereţe cu primii săi elevi, cei care au devenit ulterior profesorii noştri, Vasile Arvinte, N.A. Ursu, Al. Andriescu, Liviu Leonte şi ceilalţi, dar cu generaţia mea a fost foarte generos şi grijuliu. Cu subsemnatul, poate, mai puţin, dar asta mai ales din cauza mea, care nu sunt excesiv de comunicativ. În schimb, mai ales cu doamnele se purta extrem de îndatoritor. La un moment dat, Ivănescu ajunsese la convingerea că două dintre cele mai bune discipole ale lui, zicea el, din ultima generaţie, Maria Atasiei şi Lucia-Gabriela Ionescu, merită să devină cercetătoare la Institutul de Lingvistică, aşa încât încerca să îşi folosească influenţa şi autoritatea morală în acest scop. A reuşit la un moment dat să determine scoaterea la concurs a unor posturi de începători. Ţin minte că atunci, când nu existau telefoane mobile şi nici internet, a pornit el însuşi să le caute pentru a le anunţa de concurs pe cele două potenţiale candidate, adică la Bucium, unde locuia domnişoara Atasiei şi, respectiv, la Huşi, unde locuia domnişoara Ionescu, ca să le convingă să participe la concurs.

Îndrăznesc să relatez şi o întâmplare care mă priveşte personal. Am mai evocat acest moment emoţionant pentru mine. Eram deja doctorand, îndrumătorul meu oficial era profesorul Vasile Arvinte. La un moment dat, pe la sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut, unicul fiu al profesorului Arvinte „a rămas", cum se spunea în jargonul epocii, în Elveţia, unde studia, refuzând să se mai întoarcă în ţară. Vasile Arvinte a fost atunci decăzut brutal din toate funcţiile şi drepturile sale, inclusiv din cea de prorector al Universităţii, pe care o ocupa pe atunci, ca şi din cea de conducător de doctorat. Văzând că am rămas fără mentor/călăuzitor doctoral, profesorul Ivănescu, care n-avea nicio datorie faţă de mine, nu-mi era îndrumătorul oficial, s-a însărcinat singur să îmi rezolve problema. A plecat la Bucureşti ca să-mi găsească un înlocuitor şi l-a găsit în persoana lui Boris Cazacu, de la Universitatea din Bucureşti. Într-o scrisoare, Ivănescu îmi „raportează" în amănunt cum s-a dus el la Bucureşti, ce a vorbit şi cum l-a convins pe Cazacu să mă primească etc. Totul presărat cu aprecieri şi remarci extrem de măgulitoare la adresa neînsemnatei mele persoane.

Cel mai fidel discipol al lui era în epocă un anume domn Măţel, student întârziat, pe care acceptase să îl îndrume în redactarea lucrării de licenţă. Omul era

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

complet „nevinovat", ultimul din an, cu note foarte mici, neînstare să scrie o frază inteligibilă. Era de fel din Vrancea, nici nu mai ştiu ce s-a întâmplat cu el, dacă a reuşit să treacă licența sau nu. Ce îmi amintesc este faptul că devenise, în vara respectivă, un fel de umbră zilnică a profesorului, care îl accepta şi încerca să îl ajute, fără să-şi dea seama că pe acest domn Mățel de fapt nu-l prea ducea mintea la ceva. Ivănescu se dăruia, prin urmare, oricui îl solicita. Ca să închei acest capitol, aş spune că pentru noi, cei câțiva tineri din anturajul său, era aproape de neînțeles cum se face că totuşi această persoană atât de generoasă şi de altruistă nu putea să se înțeleagă cu propria familie.

Se autodefinea ca lingvist, dar un lingvist cu deschideri culturale multiple, mai ales spre istorie, filosofie şi literatură. Se recunoştea drept discipol al lui Philippide, aşadar, în esență, un neogramatic. Şi-a propus să continue şi să dezvolte prin elemente personale doctrina profesorului său, deschizând astfel căi către un nou tip de lingvistică, o lingvistică integratoare, antropologică. Cred că nu e întâmplător faptul că atât Eugeniu Coşeriu, cât şi G. Ivănescu au avut în vedere această idee, de a oferi ei înşişi un nou model de lingvistică, o nouă sinteză. Ivănescu spunea că totul trebuie explicat nu prin sistem, adică nu prin nişte legi interne ale sistemelor, ci prin om, prin voința şi prin nevoile acestuia. Aşadar, lingvistica pe care o propunea el trebuia să fie o lingvistică antropologică, o lingvistică care să îmbine istoria propriu-zisă, socială, cu gramatica istorică. El căuta să găsească explicații la probleme cum ar fi acțiunea legilor fonetice, limitarea în timp a acestora, în raport cu istoria propriu-zisă, cu mişcările populațiilor, cu popoarele migratoare, cu schimbările sociale interne şi aşa mai departe, nemaivorbind de domeniul semanticii, unde explicațiile de această natură erau obligatorii. Ivănescu aborda frontal teme şi domenii foarte diverse, aşa încât, până la urmă, a frecventat cam tot spectrul cercetării filologico-lingvistice, de la fonologie, poetică, stilistică, gramatică, terminologie, lexicologie, semantică, până la teoria generală a limbajului. În plus, s-a preocupat de indo-europenistică (cursul său facultativ de morfologie comparată indo-europeană este singurul pe care l-am putut audia timp de un semestru întreg!), a dorit să dea o ediție critică proprie operelor lui G. Ibrăileanu, a editat (ajutat de Carmen Pamfil) texte fundamentale ale lui A. Philippide etc. Totuşi, cred, punctele lui forte, pe care se cade să le apreciem în perspectiva aceasta evaluativă a posterității, sunt istoria limbii române şi istoria limbii române literare. Tratatul său de *Istoria limbii române* din 1980 – Iordan a avut dreptate în ampla recenzie laudativă publicată la apariție – a fost singurul de până atunci, şi este şi acum, complet. Sigur, în ciuda celor aproape 800 de pagini ale sale, şi *Istoria* lui Ivănescu este destul de sumară, ținând seama de complexitatea şi de vastitatea domeniului, dar este singura care prezintă realmente cuiva interesat să vadă întreaga istorie a limbii române, de la origini până în epoca când a fost scrisă, ce s-a întâmplat cu limba română atât în ceea ce priveşte

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

dinamica interioară, adică gramatica istorică, lexicologia istorică, fonetica istorică, cât şi relaţiile cu istoria propriu-zisă.

G. Ivănescu a fost un om de ştiinţă autentic şi un om de caracter. Deţinea o devoţiune dusă până la sacrificiu în scopul cunoaşterii pure, dezinteresate. Pentru el era evident faptul că valoarea supremă era cunoaşterea. Nu părea să fie un om religios, eu n-am observat la el gesturi de credinţă, dar nici afirmaţii ateiste directe. Părea să aibă o singură credinţă, iar aceasta era cunoaşterea, ştiinţa. Era foarte critic în chestiunile ştiinţifice unde se simţea competent, dar şi autocritic în raport cu sine însuşi. Criticismul său în aparenţă exagerat se manifesta pe un fond de onestitate fără cusur.

Corolar al spiritului critic, imaginaţia era şi ea unul din atributele personalităţii profesorului nostru. Era într-adevăr un om care avea forţa de a imagina, de a proiecta într-un viitor ipotetic idei inedite. Îţi transmitea prin felul său de a fi convingerea că ştiinţa fără imaginaţie şi curaj nu prea este creatoare, nu duce oricum înainte carul cunoaşterii. Ivănescu deţinea în grad înalt această propensiune către nou, către ipoteze îndrăzneţe, contrabalansat de spiritul acesta critic permanent. Sunt unii care aveau poate impresia că este supărător să îl auzi mereu şi să citeşti frecvent în articolele lui rectificări precum „am greşit acolo", „m-am înşelat în articolul cutare sau la pagina cutare sau când am scris cutare lucru".

În plus, G. Ivănescu era un polemist redutabil. La aniversarea a 100 de ani de la naşterea sa, doamna Elvira Sorohan a ţinut o comunicare magistrală chiar despre această retorică particulară a polemistului G. Ivănescu. Se poate spune că poziţionarea combativă, critică îl stimula! Cea mai cunoscută dintre polemicile în care Ivănescu s-a angrenat, şi cea mai ilustrativă din punctul meu de vedere, a fost cea cu Ion Gheţie. Ilustrul filolog bucureştean a fost printre puţinii care a acceptat de la început teoria principală a lui Ivănescu, privitoare la existenţa varietăţilor regionale ale vechii române literare (Ivănescu le denumise „dialecte literare"). Gheţie nu numai că a acceptat această teorie, dar a şi continuat-o, a adâncit-o şi i-a oferit o armătură teoretică şi empirică mult mai solidă. În ceea ce mă priveşte, mi-am însuşit-o şi o transmit studenţilor mei sub denumirea de „teoria Ivănescu–Gheţie". Ca un detaliu anecdotic semnificativ, convergenţa de concepţie între Ivănescu şi Gheţie se poate explica, probabil, parţial şi prin relaţiile personale foarte reci pe care cei doi le aveau cu Alexandru Rosetti. Ion Gheţie nu a fost deloc iubit de către Rosetti, aşa încât, în ciuda preocupărilor comune, s-a declarat discipol al lui Tudor Vianu şi nu al lui Al. Rosetti, el însuşi autor al unei *Istorii a limbii române*. Cât îl priveşte pe G. Ivănescu, acesta a publicat prin anii 1950 în „Buletinul Institutului de Filologie Română «A. Philippide»", o lungă recenzie, de dimensiunile unui studiu, la una dintre ediţiile succesive ale *Istoriei* lui Rosetti, în care arată caracterul incomplet, limitat, lipsit de bază teoretică, inventariind şi multele erori de detaliu al acesteia. Al. Rosetti se va „răzbuna" în prefaţa „ediţiei definitive", din 1983, a *Istoriei* sale, referindu-se la *Istoria* lui Ivănescu ca la o lucrare „încâlcită".

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

În ciuda unor evidente şi esenţiale afinităţi, între Ivănescu şi Gheţie s-a iscat o polemică aprigă pe tema „leagănului limbii române literare”. G. Ivănescu a ţinut să apere poziţia sa iniţială, cea susţinută anterior şi de Nicolae Iorga şi de P.P. Panaitescu, potrivit căreia Maramureşul, mai precis mănăstirea Peri, ar fi locul unde au fost elaborate primele traduceri româneşti cu conţinut bisericesc, deşi Ion Gheţie adusese dovezi istorice şi textuale convingătoare care indicau ca „patrie” a originalelor textelor rotacizante zona Banat-Hunedoara, regiune intens calvinizată în secolul al XVI-lea. Schimbul de replici dintre cei doi învăţaţi poate fi luat ca model pentru studiul polemicii ştiinţifice autentice, lipsite de impurităţiile atacurilor la persoană.

Privind cu seninătate/imparţialitate opera lui G. Ivănescu, la aproape treizeci de ani de la moartea creatorului ei, cred că putem vorbi de o operă închegată, originală, de o apreciabilă diversitate, din care putem învăţa, pe care o putem preda studenţilor noştri, pe care o putem continua, pe care o putem accepta în detalii sau în ansamblu. Cu toate acestea, eu cred că, într-o perspectivă absolută, putem vorbi mai degrabă de un eşec, în acelaşi sens în care despre opera lui Humboldt s-a vorbit ca despre un eşec, un eşec în raport cu proiectul iniţial al învăţatului. La Biblioteca Filialei din Iaşi a Academiei se află depozitate zecile de lucrări în manuscris, în stadii diferite de elaborare, pe care Ivănescu le-a lăsat, cărămizi disparate ale unui vast edificiu pe care el l-a proiectat şi la a cărei realizare visa. Sigur că noi, tinerii de altădată, cu prudenţa şi realismul nostru „bătrânicios”, priveam cumva amuzaţi şi înfioraţi la profesorul nostru, un om de 70 de ani, cum plănuieşte finalizarea unor opere magnifice, înţelegând că dincolo de donquijotismul evident, suntem martorii combustiei unice a unei mari personalităţi. Prin urmare, în raport cu proiectul său de a crea o nouă lingvistică, în stare să convingă pe toată lumea, trebuie să fim oneşti cu noi înşine şi să recunoaştem că n-a reuşit. Opera lui reală, aşa cum este ea, este o operă admirabilă, dar proiectul acesta iniţial n-a putut fi dus la capăt.

G. IVĂNESCU, A PORTRAIT *IN AETERNUM*

ABSTRACT

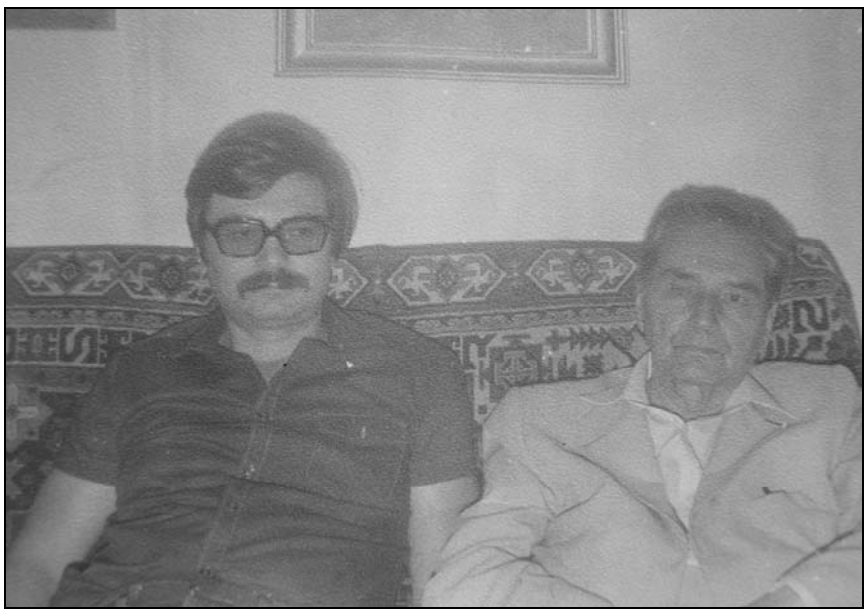
This article represents an evocation of G. Ivănescu’s personality, from the perspective of one of his disciples. We try to sketch G. Ivănescu’s physical and spiritual portrait, as well as the portrait of the academic framework within the linguist evolved. There are evoked persons around him like family, friends and disciples.

Keywords: *Ivănescu, portrait, character properties*

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

Gheorghe Ivănescu între Iorgu Iordan şi Petru Caraman, la începutul anilor 1970.

Gheorghe Ivănescu şi Eugen Munteanu, în anul 1985.

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

Gheorghe Ivănescu, la începutul anilor 1970.

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)

BDD-A26937 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:44 UTC)